oud-gorcum varia

tijdschrift van de historische vereniging „oud-gorcum"

1989 - 3 **nummer 16**

HISTORISCHE VERENIGING " OUD-GORCUM "

Opgericht 20 augustus 1909

ereleden : G. Nieuwenhuis(1985)
H.C. Kruijt(1987)
C. de Ruiter(1989)

secretariaat/verzending Oud-Gorcum Varia : Vlietlaan 14
4205 AR GORINCHEM
tel. 01830-22398

bestuur : H.C.P. Bloembergen, voorz.
W.Kreukniet-den Hertog,secr.
H.Blom, penningmeester
A.J. Busch
G. de Groot
W.A.v.d. Hoff
H.A.de Kok
drs. H.M. den Uijl
C.A. de Vries-Adriaans

contributie : de contributie bedraagt f.20,= per jaar, over te maken op rek.nr. 47.22.64.761 van de Amrobank te Gorinchem(postbanknr.van de bank 2900) of op postbanknr.5593243 t.n.v. de penningm.van "Oud-Gorcum", Kl.Haarsekade 59 te Gorinchem.

redaktie Oud-Gorcum Varia : B. van Beuzekom
drs. H.M. den Uijl

redaktieadres : Van Hogendorpweg 145
4204 XR GORINCHEM
tel. 01830-20167

omslag:

De buitenzijde van de Dalempoort, c. 1930
(Archief Gorinchem)

" OUD - GORCUM " TACHTIG JAAR

Mijn voorganger, H.G. Joosten, heeft op voortreffelijke wijze bij het 75-jarig bestaan een overzicht gegeven van de geschiedenis van "Oud-Gorcum" (zie Oud-Gorcum Varia nr.3). Hij toonde zich verheugd over de bloei van de vereniging:

1. het museum was overgenomen door de gemeente en bloeide dank zij goed werk van de beheerscommissie (waarin Oud-Gorcum door drie leden vertegenwoordigd is) als nooit te voren.
2. er was regelmaat gekomen in het lezingenprogramma.
3. voor de excursies was steeds veel belangstelling.
4. Oud-Gorcum Varia was herboren.

De heer Joosten hoopte dat het hoge niveau gehandhaafd zou kunnen worden !

Welnu, museum en Oud-Gorcum -onlosmakelijk verbonden - verheugen zich in een goede gezondheid.

Wat Oud-Gorcum betreft zou men wat meer belangstelling van de jeugd wensen. Het lukte ook nog niet studiegroepen te formeren. Mogelijk zal mijn opvolger daar in 1994 gewag van maken.

H.C.P. Bloembergen, voorzitter

==========

Het huidige bestuur van de Historische Vereniging "Oud-Gorcum". Deze foto werd gemaakt ter gelegenheid van het feit dat de vereniging op 20 augustus j.l. 80 jaar bestond.
Staand v.l.n.r.: drs. H.M. den Uijl, H. Blom, W. Kreukniet-den Hertog, C.A. de Vries-Adriaans en H.A.de Kok.
Zittend v.l.nr: H.C.P. Bloembergen, G.de Groot en A.J.Busch.
Bestuurslid W.A.v.d. Hoff ontbreekt.
(foto Jos Waltheer)

EEN GESCHENK VAN "OUD-GORCUM" AAN DE GEMEENTE GORINCHEM

W. Kreukniet-den Hertog

Op 20 augustus 1989 is het precies 80 jaar geleden dat de Historische Vereniging "Oud-Gorcum" werd opgericht. Bij een verjaardag hoort een cadeau en dat krijg je dan, maar als je 80 jaar wordt géef je een cadeau. Daarom heeft het bestuur van de vereniging besloten dat laatste te doen. Alle leden van "Oud-Gorcum" krijgen een verrassing en de gemeente Gorinchem krijgt ook iets. Een geschenk waar alle inwoners en geïnteresseerde bezoekers van Gorinchem wat aan hebben. Tezamen met de A.N.W.B., die ook voor de uitvoering zorgt, heeft het bestuur besloten om namens"Oud-Gorcum" op alle historische gebouwen in onze stad tekstbordjes te plaatsen met een beschrijving van het betreffende gebouw. Aan de zuidzijde van de St.-Janstoren zal een groot paneel worden bevestigd met de aanduiding en de route waaraan die panden zijn gelegen. Alle eigenaren en bewoners hebben toestemming gegeven om de bordjes aan hun pand te bevestigen. Dit zal door de fa. Phielix gratis worden uitgevoerd.

Op 9 september, Open Monumentendag, zullen paneel en bordjes op feestelijke wijze in gebruik worden genomen. De onthulling van het grote paneel zal geschieden door de heer L. Vleggeert, burgemeester van Gorinchem,om 11.00 uur bij de St.-Janstoren, in aanwezigheid van afgevaardigden van de A.N.W.B. en het bestuur van "Oud-Gorcum". Wij hopen dat alle leden dit een goede daad vinden van een 80-jarige vereniging.

Wij zullen het op prijs stellen als u bij de onthulling aanwezig kunt zijn. Het carillon zal gaan spelen op het moment dat het gezelschap vertrekt van uit de Lutherse kerk "Dit is in Abrahams schoot" aan de Langendijk. Herauten zullen vanaf de St.-Janstoren dit feestelijke gebeuren opluisteren.

AGENDA KOMENDE AKTIVITEITEN
==========

Donderdag 31 augustus:
"De onbekende historie en de zes gezichten van Joegoslavië".
Lezing met dia's door de heer J.G. Kikkert.

Donderdag 19 oktober:
"Overwinteren in het Poolgebied, met name in de 17e eeuw".
Lezing met dia's door dr.L. Hacquebord uit Groningen.

Donderdag 30 november:
"De Riviervisserij".
Lezing met dia's door de heer D.J. de Jong uit Hardinxveld-Giessendam.

Bovengenoemde lezingen worden gehouden in wijkgebouw "De Heul", Nieuwe Hoven 143, aanvang steeds 20.00 uur.

Zaterdag 23 september:

Excursie en rondleiding door het stadje Nieuwpoort.
De rondwandeling duurt ongeveer één à anderhalf uur en wordt gehouden onder leiding van leden van de historische vereniging.
Vertrek:13.30 uur.Terug:17.30 uur.
De kosten bedragen, afhankelijk van deelname, ongeveer ƒ. 10,=.
Vóór 18 september opgeven bij het secretariaat:
Vlietlaan 14, 4205 AR GORINCHEM.
tel. 01830-22398

++

NIEUWE LEDEN

-A.F. Fritz, Leerdam
-B.A. Kaptein-van Eijken, Maastricht

++

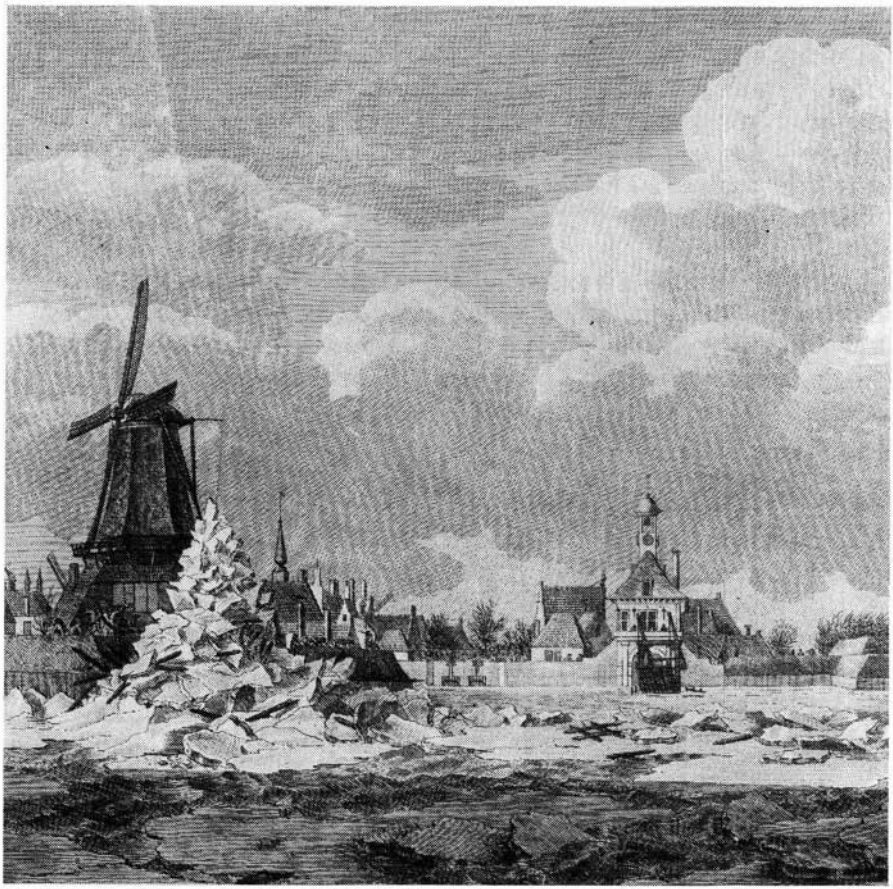

De Dalempoort gezien vanuit de Dalemstraat.
(Archief Gorinchem)

DE DALEMPOORT BLEEF BEHOUDEN.

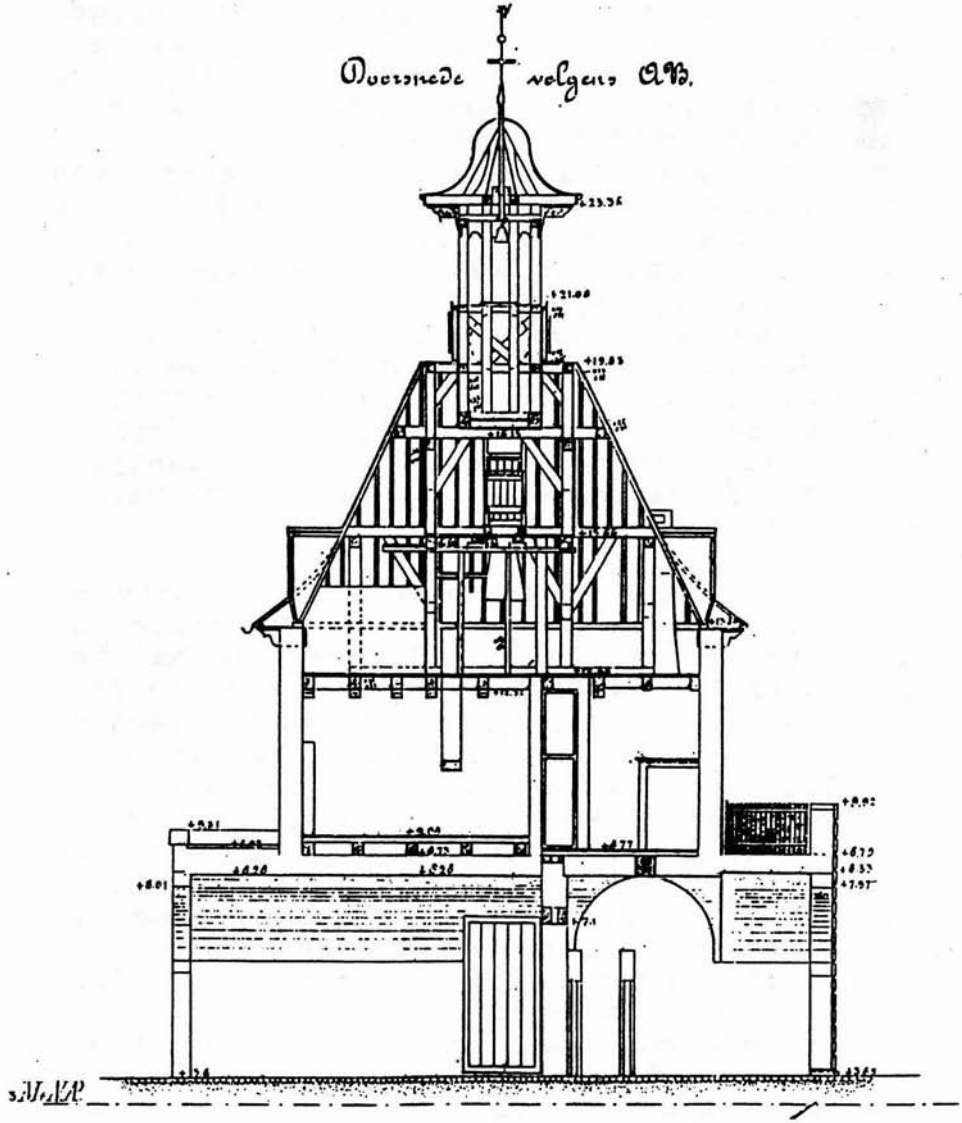
A.J. Busch, archivaris van Gorinchem

In de vroege ochtend van 18 februari 1841, bij hoog water en ijsgang, begaf de in de Dalempoort aangebrachte kistdam het. De Bovenstad verkeerde toen in groot gevaar, maar door met man en macht de waterkering te herstellen, bleef de schade beperkt. Slechts de bewoners van huizen aan de Dalemstraat ondervonden wateroverlast. Bij deze watersnood onderscheidde zich o.a. G. Quakernaat, die daarvoor met negen stadgenoten door koning Willem II werd beloond met een zilveren medaille.
Het gemeentebestuur bepleitte toen tevergeefs verplaatsing van de doorgang in de Dalempoort naar het punt, waar de in 1815 aangelegde Dalemsedijk aansloot op de hoofdwal. De weg door de Dalempoort onderhield de directe verbinding met Dalem en het Gelderse achterland. Bij de aanleg van de vesting Gorinchem in de laatste decennia van de 16de eeuw was met opzet aan de oostzijde geen poort met doorgang gemaakt, want vanuit het oosten kon een eventuele vijand worden verwacht.
De weg buiten de Dalempoort stond dikwijls onder water, vooral 's winters en in het voorjaar. Passage was dan niet mogelijk. Na gereedkomen van de Dalemsedijk gaf de militaire overheid vergunning voor het graven van een tijdelijke coupure in de vestingwal gedurende de wintermaanden. Daardoor ontstond de mogelijkheid via de Dalemsedijk naar Dalem, Vuren en andere Gelderse plaatsen te gaan. Elk najaar groeven soldaten een doorgang in de wal bij de Dalemsedijk, om die in het voorjaar weer te dichten. Ook de burgerij mocht van die pro-

De Runmolen op Bastion VII met kruiend ijs en de Dalempoort, 1799
(Archief Gorinchem)

visorische doorgang gebruik maken. Eerst in 1858 was sprake van de aanleg van een permanente coupure als doorgang naar de Dalemsedijk.
In de stad ontbrak een rechtstreekse verbindingsweg tussen de Burgstraat en de Dalemsedijk: de bebouwing van de Dalemstraat sloot de Burgstraat af. Vanuit de stad kon men via de Burgstraat, Dalemstraat en dan door de Dalempoort, of over de Dalemwal en door de coupure bij de Dalemsedijk naar het oosten gaan; een andere mogelijkheid was via de in 1860 tot stand gekomen Vijfde Uitgang en de Spijksedijk.
In 1864 werd in Gorinchem bekend, dat Rijkswaterstaat een plan ontwikkelde dat ten doel had de doorgang van de Dalempoort af te sluiten. Deze poort gold als een zwakke schakel in de waterkering. Het gemeentebestuur wilde een stap verder gaan en het uit 1597 dateren-de poortgebouw dan maar afbreken. Wel zou een goede verbinding tussen de Burgstraat en de Dalemsedijk, die inmiddels begrind was, tot stand moeten komen. Dat was mogelijk door enige woonhuizen aan de Dalemstraat af te breken en een paar percelen boomgaard aan te kopen.
In de vergadering van de raad der gemeente Gorinchem van 19 augustus 1864 kwam een voorstel in behandeling om twee woningen aan de Dalemstraat aan te kopen voor *f* 2.500 en 1.017 vierkante meter grond à *f* 2,75 per vierkantemeter. Ter verduidelijking werd aangevoerd: "Dat denkbeeld is geboren geworden door de loopende geruchten, dat het bestuur van den Waterstaat in overweging neemt om de Dalempoort, als een gevaarlijk punt voor de waterkeering van de rivierzijde te digten, zoodat aan Gorinchem geene directe landgemeenschap met Gelderland overbleef." Bovendien stond in het betreffende voorstel: "Tijdens deze onderhandelingen is door de Kamer van Koophandel en Fabrieken de opmerking ge-

Lengtedoorsnede van de Dalempoort, 1897.

maakt, dat bij eene eventuele digting van de Dalempoort de daarstelling aan de oostzijde derzelve zou mogelijk worden van eene vlugthaven, waarvan de wenschelijkheid algemeen erkend is." De later als vluchthaven aangelegde voorhaven van het Merwedekanaal aan de westzijde van de stad bestond nog niet.
De bovenstaande aankopen zouden eerst van kracht worden als de Dalempoort werkelijk zou worden afgesloten en tot de aanleg van de vluchthaven zou zijn besloten en nadat de minister van Oorlog vergunning zou hebben gegeven voor de aanleg van de verbindingsweg.
De leden van de raad gingen met het voorstel akkoord, uitgezonderd een lid, dat in verband met de financiële onzekerheden van het gehele plan tegen stemde. Geen woord van wanklank over de afsluiting c.q. afbraak van de Dalempoort werd geüit.

Op 9 september 1864 kregen de militaire en waterstaatsfunctionarissen in Gorinchem de schriftelijke mededeling, dat de raad had besloten een nieuwe toegang tot de stad te doen maken aan de oostzijde van Gorinchem tussen de Bastions XI en XII. De kosten hiervan waren geraamd op *f* 9.000. Als voorwaarde gold, dat het Rijk de Dalempoort zou afsluiten en de Oostgracht zou inrichten tot vluchthaven. De weg aan de buitenzijde van de Dalempoort diende dan te worden doorgraven teneinde een doorvaart te verkrijgen met de Oostgracht.
Aan beide instanties werd gevraagd, hoe deze plannen werden beoordeeld.
Per kerende post kwam antwoord van de majoor eerstaanwezend ingenieur der genie, die zich bereid verklaarde over de plannen te komen praten. Uit het gevoerde overleg met de officier bleek, dat uit het oogpunt van defensie aan de geprojecteerde uitgang grote bezwaren kleefden. De eerstaanwezend ingenieur moest

het plan voorleggen aan de inspecteur der genie.
De ingenieur van de Waterstaat vond het gewenst de hoofdingenieur van de Waterstaat in Zuid-Holland in deze zaak te betrekken. Wilden de plannen ministeriële goedkeuring krijgen, dan was de voorspraak van die functionaris van het hoogste belang. In hem vond het gemeentebestuur een warm voorstander voor wat betreft de afbraak van de Dalempoort en vervanging door een betere waterkering.
Hierdoor gesterkt, wendde het collège van burgemeester en wethouders zich tot de minister van Binnenlandse zaken en tot zijn ambtgenoot van Oorlog met het verzoek na te gaan of de plannen strookten met de belangen van het Rijk.
Vijf weken later kwam antwoord van de minister van Oorlog. Al direct de eerste zin van zijn brief gaf weinig hoop tot uitvoering van de plannen: "Naar aanleiding van Uwen brief van de 14 October 1.l. nr. 22/3210, heb ik doen onderzoeken in hoeverre de uitvoering van rijkswege der door U, mijne Heeren, verlangde werken in verband met den door het gemeentebestuur van Gorinchem ontworpen nieuwen toegang tot de gemeente, van de zijde der provincie Gelderland met de belangen der verdediging zouden zijn overeen te brengen, en de uitslag van dat onderzoek is, tot mijn leedwezen, voor de voorstellen van de gemeente niet gunstig."
Na deze lange volzin werden de bezwaren opgesomd. Allereerst volgde een terechtwijzing, want het gemeentebestuur had steeds gesproken over een aansluiting tot de vesting tussen de Bastions XI en XII: de minister corrigeerde dat terecht in VIII en IX. Daar lag reeds een weg als verbinding van de Dalemsedijk met de vesting via de coupure in de wal. Uit het oogpunt van de verdediging van Gorinchem

vormde deze weg een gevaar, maar als na opheffing van de doorgang via de Dalempoort daar een bredere verbindingsweg zou liggen die in oorlogstijd niet door afgraving en door het aanbrengen van hindernissen in korte tijd onbruikbaar kon worden gemaakt, was sprake van een regelrechte inbreuk op de verdediging van de vesting Gorinchem.
Het doortrekken van de wal na afbraak van de Dalempoort was volgens zijne excellentie helemaal niet zo dringend. De constructie van de toegepaste afdamming in de poort bood voldoende veiligheid.
De ontworpen vluchthaven in de hoofdgracht voor Bastion VIII was niet in strijd met de militaire belangen, maar de kosten konden in geen geval worden gedragen door het departement van Oorlog. Bovendien zou die vluchthaven wel eens heel duur in onderhoud kunnen zijn. Verlanding lag in de lijn der verwachting, maar omdat de vestinggracht op ondoorwaadbare diepte moest blijven, zou uitbaggeren geregeld nodig zijn.
De brief van de minister stond op de agenda van de raadsvergadering van 3 december 1864. Het epistel werd voor kennisgeving aangenomen. De zaak vond geen verdere voortzetting en de situatie bleef zoals zij was: de Dalempoort werd niet afgebroken en de nieuwe toegangsweg naar het Gelderse achterland bleef toekomstmuziek. De aankoop van de huizen en de percelen boomgaard ging niet door.

In het kader van verkeersverbetering werd in 1921 nog een serieuze poging ondernomen gelden te verwerven om de doortrekking van de Burgstraat te realiseren. Zowel de A.N.W.B. als de K.N.A.C. zegden hiervoor *f* 300 toe en de minister van Waterstaat toonde zich bereid 30 % van de kosten te dragen. Provinciale staten van Zuid-Holland en van Gelderland hielden echter de hand op de knip, waardoor

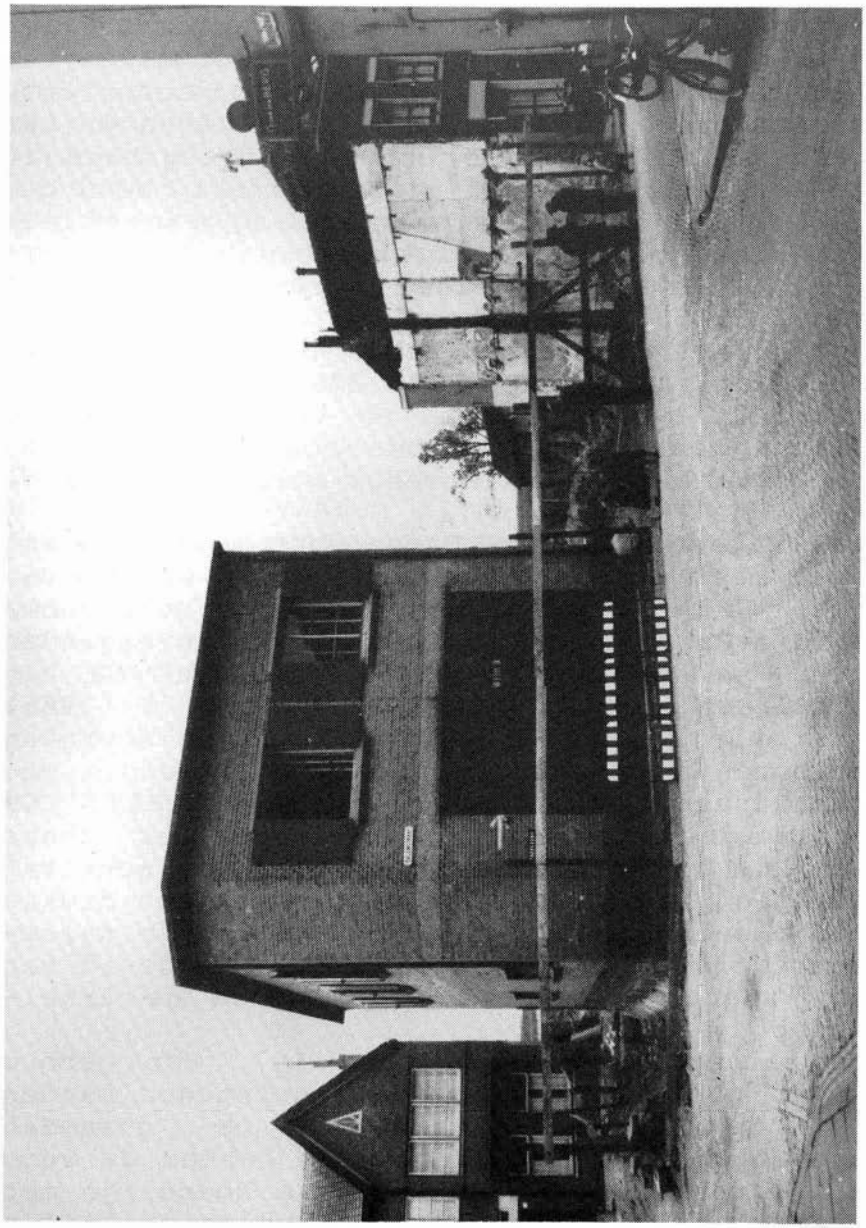
Zilveren medaille voor moedig gedrag voor G. Quakernaat in 1841.
(foto museum "Dit is in Bethlehem")

Huizen van de Dalemstraat sloten de Burgstraat af, 1937
(Archief Gorinchem)

het bij plannen bleef. Jammer, want later zou de uitvoering een kostbare zaak worden. De eventuele aanleg van een uitvalsweg naar Dalem geraakte in vergetelheid.

Toen met het oog op de oorlogsdreiging in 1939 een lokatie voor een te bouwen brandweergarage in de Bovenstad moest worden gezocht, beging men de fout die te bouwen precies tussen de Burgstraat en de Dalemsedijk. Sedert de bouw van die garage liep de Burgstraat daartegen dood. Het verkeer was genoodzaakt via de Dalemstraat verder te gaan en vóór de Dalempoort naar links af te buigen en de Dalemwal te volgen tot de coupure in de wal waardoor de Dalemsedijk bereikbaar was; de Dalemsedijk was sinds 1931 voorzien van een klinkerbestrating. In deze route bevonden zich vier scherpe bochten. Doortrekking van de Burgstraat zou dé oplossing zijn om aan die ongewenste verkeerssituatie een einde te maken.
Geen wonder dat het in de naoorlogse jaren tot stand gekomen ontwerp-saneringsplan van Gorinchem uitging van een rechtstreekse doorgang naar de Dalemsedijk. Nu waren noch het Rijk, noch de provincies Zuid-Holland en Gelderland voornemens bij te dragen in de kosten van de aanleg van de verbindingsweg binnen de wallen. Daarom was de gemeente Gorinchem genoodzaakt het project zelf te bekostigen.
Een lastige sta-in-de-weg was de brandweergarage aan de Dalemstraat hoek Oosterstraat. Nadat in 1950 de gemeenteraad de aankoop van het naastgelegen pand Dalemstraat 7/9 mogelijk had gemaakt, volgde in 1954 de koop van een perceel grond ter plaatse. Een jaar later kregen de raadsleden een voorstel tot afbraak van de brandweergarage aan het eind van de Burgstraat en van het pand Dalemstraat 7/9 voorgelegd, alsmede de aanleg van een weg. De kosten waren geraamd op ƒ 76.000.

Verplaatsing van de in 1939 gebouwde brandweergarage aan het eind van de Burgstraat, 1957 (Archief Gorinchem)

Het plan ging uit van de sloop van de vijftien jaar oude brandweergarage. De sloopwaarde van het gebouw was gering door de bomscherfvrije constructie van de wanden, de vloeren en het dak. Omdat bovendien een brandweergarage in de Bovenstad niet kon worden gemist, werd gezocht naar een andere oplossing. Het bleek technisch mogelijk de brandweergarage te verrollen. De raad stelde hiervoor een bedrag van *f* 31.000 beschikbaar.
Op 10 mei 1957 geschiedde de spectaculaire verplaatsing van het ruim 320 ton wegende gebouw: 10 m naar rechts en 1,25 m achteruit. Daarna kon de ontbrekende schakel tussen de Burgstraat en de Dalemsedijk worden aangelegd.

Aan afbraak van de Dalempoort werd al lang niet meer gedacht. De monumentale waarde van het gebouw was inmiddels erkend. Gorinchems enig overgebleven stadspoort ging in eigendom over van het Rijk naar de gemeente. Na het overlijden van D. Loois - Braakman in 1986, die sedert 1971 de woning boven de doorgang bewoonde, werd het poortgebouw uitwendig gerestaureerd en inwendig gerenoveerd. De schilderachtige Dalempoort staat er thans weer in volle glorie bij op haar wat achteraf gelegen plaats. Zou het gebouw aan een drukke uitvalsweg hebben gestaan, dan zou de dalempoort ongetwijfeld het lot hebben gedeeld van de Waterpoort, de Kanselpoort en de Arkelpoort.
De Dalempoort dateert uit 1597. Het gebouw wordt gekenmerkt door de natuurstenen banden in de bakstenen muren. De gesneden hoekconsoles onder de daklijst hebben de vorm van saters. Op het achtkantige koepeltje met klok en wijzerplaten met één wijzer staat een windvaan met de Hollandse leeuw, welke herinnert aan de tijd dat de vestingwerken vielen onder het beheer van de Staten van Holland.
De onderste muren werden in 1770 vervangen door nieuw metselwerk; het jaartal is te zien

op de sluitstenen boven de doorgang. Vermoedelijk verkeerde de onderbouw als gevolg van aantasting door water en ijs in een slechte conditie. De oostelijke buitenmuur bevat een peilsteen met het jaartal 1742.
Onder de bovenbouw is nog een gedeelte van het oorspronkelijke gewelf te zien. De doorgang was vroeger afsluitbaar met een deur in twee bladen, waarvan een met een klein deurtje: het klinket. De bovenzijde van de grote deuren sloot aan op een balk met verticale vierkante gaten. Deze gaten correspondeerden met dito gaten in een daarboven in het poortgewelf gemetselde balk. In deze openingen konden verticale palen worden geplaatst tot afsluiting van de doorgang. In de zijmuren van de doorgang bevinden zich hardstenen stijlen waarin twee sponningen voor het aanbrengen van een dubbele rij schotbalken bij dreigend hoog water. Omdat de daarvoor benodigde schotbalken ontbreken, wordt jaarlijks rond half oktober van gemeentewege een andersoortige kistdam aangebracht, welke omstreeks half maart weer wordt verwijderd.

++

AANVULLINGEN OP DE "JEUGDHERINNERINGEN " VAN DU CROO

P. Vos, destijds adjunkt-inspekteur van politie te Gorinchem

Van mijn te Rumpt wonende zwager Jan Borstlap ontving ik onlangs uw tijdschrift nr. 9 van september 1987, van welks inhoud ik bijzonder heb genoten. Talloze herinneringen aan „mijn Gorkumse tijd" (van 1917-1922:H.B.S. en van maart 1923 tot februari 1930:volontair en later adjunkt-inspekteur van politie) werden bij mij opgeroepen.

Hier volgen er enkele:

KONINKLIJK BEZOEK

In het verhaal lees ik dat Koningin Wilhelmina altijd geweigerd had een bezoek aan Gorinchem te brengen, waarvan de oorzaak zou zijn dat een door haar vader, Koning Willem III aan Gorkum gebracht bezoek minder prettig zou zijn verlopen.

Koningin Wilhelmina is kennelijk van dit besluit teruggekomen, want zij heeft Gorkum gedurende de jaren 1919 - 1930 driemaal bezocht.

Het eerste bezoek vond plaats ter gelegenheid van de Landbouwtentoonstelling in 1919.Hiervan herinner ik me dat betrekkelijk kort voor de aankomst van de koninklije gasten het terrein Buiten de Waterpoort door een plotseling opkomende regenbui geheel blank stond, hetgeen in betrekkelijk korte tijd werd verholpen doordat ettelijke gaten in de grond werden geboord, waardoor het water wegzakte, en tegelijkertijd zorgde een stralende zon ervoor dat het terrein weer goed begaanbaar werd.

Commissaris Van der Marel vertelde me later dat toen H.M. voor het stadhuis aankwam, burgemeester Gaarlandt haar met uitgestoken hand tegemoet liep, waarna H.M. enkele pasjes terugtrad om vervolgens met uitgestoken hand naar de burgemeester toe te gaan. Zo iets werd in die tijd als pijnlijk ondervonden.

Op zekere morgen komt commissaris Van der Marel, na zijn gebruikelijke ochtendwandeling met de gemeentesecretaris,de heer Maters en de gemeenteontvanger, de heer Emck(een straatbeeld dat vele ouderen zich nog wel zullen herinneren) om 9

De Rijks H.B.S. waar de auteur van dit artikel schoolging, van 1917 - 1922.

De Hoogstraat, met links café-restaurant De Beurs en in het midden een erepoort. Foto gemaakt op 8 september 1919, tijdens het bezoek van Koningin Wilhelmina aan de Landbouwtentoonstelling.

uur op het bureau en ontvangt een aan de burgemeester gericht schrijven, waarin wordt medegedeeld dat H.M. Koningin Wilhelmina en H.K.H. Prinses Juliana over ruim een uur met de koninklijke trein zullen aankomen om een bezoek aan het Slot Loevestein te brengen. De koninklijke gasten zullen per auto naar Buiten de Waterpoort rijden en vandaar met een boot van de Gemeenteveerdienst naar Loevestein varen.

Als blijkt dat de burgemeester dit bericht al enkele dagen eerder had ontvangen en vergeten had of het niet nodig gevonden had de commissaris daarvan in kennis te stellen, is hij "des duivels". Er worden snel wat extra agenten in dienst geroepen en de hoofdagent-rechercheur Büchner en ondergetekende krijgen opdracht om per fiets de koninklijke gasten vanaf het Station naar Buiten de Waterpoort te begeleiden.

Bij het Station zijn reeds enkele hofauto's aangekomen. We stellen ons dus met de chef-chauffeur(met snor)in verbinding en vragen hem niet te snel te rijden, daar we anders de auto's niet kunnen bijhouden, maar hij deelt mede dat hij niet van een bepaalde snelheid mag afwijken.

De hofauto's zetten zich in beweging en wij trachten, de een rechts- en de ander links-achter, de auto met H.M. en H.K.H. te volgen, maar eer we goed en wel de Langebrug over zijn, zijn de auto's uit ons zicht verdwenen.

Zo snel we kunnen, fietsen we naar Buiten de Waterpoort, waar de auto's reeds bij de aanlegsteiger van de Woudrichemse boot zijn aangekomen. Een grote menigte staat practisch tegen de hofauto aangedrukt; we dringen door de menigte heen en trachten het publiek wat terug te dringen, maar terwijl we daarmee bezig zijn voel ik een stok langs mijn been schuiven; ik grijp de stok, waaraan een spijker is bevestigd beet en voel dat deze achter mij wordt losgelaten.
Koningin Wilhelmina en Prinses Juliana stappen uit de auto en gaan aan boord. Als zij van Slot Loevestein terugkeren zijn er voldoende agenten om het geheel ordelijk te doen verlopen.

Op zekere dag brengt H.M. een bezoek aan het korps Pontonniers onder commando van de kapitein Mussert.
Het hoogtepunt van dat bezoek was, dat H.M. op een der boten een in de rivier neergelaten mijn tot ontploffing zou brengen. Er is aan boord "Geef acht" gecommandeerd, de bemanning staat in de houding en wacht met spanning op het moment dat H.M. de handel van het ontstekingsmechanisme in werking

zal stellen. H.M. drukt de handel in, maar zonder resultaat, ook een tweede poging mislukt, waarna H.M. terugkeert.

Als H.M. vertrokken is, tracht kapitein Mussert -de beoordeling van de stemming waarin hij verkeert, laat ik maar aan de lezers over - de oorzaak van deze blunder te weten te komen.

Een der bemanningsleden, de sergeant L.,die mij dit later vertelde, deelt de kapitein mede dat de oorzaak van dit falen te wijten was aan het feit dat de grondplaat op het berghout was blijven hangen(ik meen dat deze grondplaat in het water tot op de bodem van de rivier had moeten belanden om een z.g. aardverbinding tot stand te brengen.)

De woedende kapitein:" Maar waarom heb je toen je dit ontdekte dit niet gemeld ?",waarop de sergeant antwoordde" Er was 'geeft acht' gecommandeerd" en dan mag men zich niet bewegen en niet spreken".

H.M. en haar gevolg waren met de koninklijke trein aan het Station aangekomen en zouden in het restauratierijtuig van de trein, die op een der sporen van het goederenemplacement stond, de lunch gebruiken.

De hoofdagent Büchner en ondergetekende hadden opdracht zo onopvallend mogelijk ter plaatse een oogje in het zeil te houden en we hielden ons, zo goed mogelijk verdekt, bij de goederenloods op. Op een gegeven moment realiseren we ons dat er aan de overzijde van de spoorbaan geen enkele bewaking is, terwijl men vandaar, het Lindelaantje, de trein gemakkelijk kan bereiken. Een van ons steekt daarna op zo'n 20 à 30 meter van de trein de spoorbaan over en komt terug met de mededeling:"Daar is geen kip te zien".

Even daarna verschijnt een adjudant van H.M. met de vraag - we zijn beiden in burger - of we als politieambtenaren met de bewaking belast zijn. Na dit bevestigd te hebben, krijgen we namens H.M. de boodschap de bewaking zo onopvallend mogelijk te verrichten. Voor of na dit bezoek fietst één van ons over de Vurensedijk en ziet dat H.M. zittend op een klapstoeltje bezig is het Slot Loevestein te schilderen. Even verderop staat de hiervoren bedoelde chef-chauffeur, die een praatje maakt en vraagt of het mogelijk is hem de weg vanaf de Dalemsedijk naar de Arkelpoort te wijzen. Dat kon natuurlijk en er wordt afgesproken dat men bij het eind van de Dalemsedijk op hem zal wachten en hem dan tot aan de Arkelpoort zal voorrijden. Bij de Arkelpoort aangekomen maakt de betrok-

keerden, bleef nog een behoorlijk aantal tot 's avonds laat in de horecabedrijven rondhangen.

Geregeld moest de politie voor vechtpartijen e.d. uitrukken en nadat op zekere avond een café op de Kortendijk,waar gevochten was, was ontruimd en de politie bezig was de menigte te verspreiden werd er vanuit de menigte in de richting van de politie geschoten. Twee uit Werkendam afkomstige vermoedelijke daders, broers, werden aangehouden, maar daar deze geen vuurwapens meer in hun bezit hadden, werden zij na ontnuchtering heengezonden. Later werd er in de omgeving van het bewuste café een gedeelte van een revolver gevonden,terwijl men in een nabij gelegen steeg het bijpassende magazijn van de revolver vond.

Een der hiervoren bedoelde broers werd er van verdacht in Duitsland een politieman te hebben doodgeschoten en was enkele jaren later te Werkendam betrokken bij een vechtpartij met de politie, waarbij een politieman uit zelfverdediging een der vechtersbazen doodschoot.

Toen de betrokkenen later voor de Rechtbank te 's-Hertogenbosch terecht stonden en waarbij ook de zaak tegen de politieman die het dodelijk schot had gelost werd behandeld, was ook commissaris Van der Marel gedagvaard, die o.a. verklaarde dat als bekend was dat een der hiervoren bedoelde Werkendammers in Gorkum op bezoek was (tegenwoordig noemt men dit stappen)hij opdracht had gegeven met twee man te surveilleren.

De bedoelde tandentrekker, die in 1923 en mogelijk ook nog in 1924 zijn praktijk op Paasmaandag op de Markt uitoefende, was de toentertijd nationaal bekende Jacob Hollander, die de titel"Koninklijk gebreveteerde pedicure en dentist"voerde. Een soortgelijke figuur was een zekere"Kokkadorus", maar ik meen deze nooit in Gorkum te hebben gezien.

KERMIS

De aanvankelijk in november gehouden kermis was de laatste grote kermis van het jaar(de eerste was meen ik destijds in Enschede), hetgeen tot gevolg had dat vele kermisattracties en het daarbij behorende personeel naar Gorkum kwamen. Jaarlijks werden alle namen van de personen die iets met de kermis te maken hadden genoteerd en nagezien in het Algemeen Politieblad. Dat leverde ieder jaar zo'n vijf of zes arres-

tanten op die voor een of ander misdrijf werden gezocht of die nog gevangenisstraf of hechtenis moesten ondergaan, terwijl er ook verschillende personen werden aangetroffen die nog boetes te betalen hadden. De eerste jaren moest ik met een hoofdagent mee om de namen op te nemen, maar nadat ik tot adjunct-inspecteur was bevorderd werd ik daarmee belast. Tevens was ik belast met het typen van door de commissaris af te geven vergunningen en heb zodoende vele keurig nette en hardwerkende kermisexploitanten leren kennen. tot voor enkelejaren ging ik, als ik op een kermis kwam, eens kijken of er nog bekenden bij waren, hetgeen vaak tot een gezellig babbeltje over die goede oude tijd leidde.

Tot de grootste attracties van de Gorkumse kermis behoorden de stoomcaroussel en de cake-walk van de in Gorkum wonende Anton Benner en diens eveneens in Gorkum wonende bonnageur De Bruin (Bruintje)die in een mooi uniform met hoge hoed en wandelstok de kermisgangers naar binnen trachtte te loodsen.

De draaimolen van exploitant Stuy uit Sliedrecht stond achter het gemeentehuis en de muziek van het orgel drong de gehele dag tot in de kamers van het politiebureau door met het gevolg dat je dagen na de kermis de muziek nog hoorde.

De nogakraam van Aué,de kramen en attracties van Rinke Berend Kallenkoot, de poffertjes- en wafelkramen van de gebroeders Visser uit Amsterdam die per schip van Amsterdam naar Gorkum kwamen en die beiden een standplaats voor het Stadhuis hadden, de een tegenover de Hoofdwacht en de ander tegenover het kantoor van de gemeenteontvanger.

De koekkraam van de Gorkumer Savooie, de hengel- en werptent van de weduwe Van Strien, het theater Pittoresque Mecanique van Mullens, wiens zoons later het grote circus Mullens exploiteerden, terwijl een broer van Mullens sr. Louis Philippe, in het theater optrad en hoedenspelden of iets dergelijks door zijn wangen stak.

Oudere agenten vertelden dat zij de vader of de grootvader van de later internationaal bekende kermisexploitanten, Hommerson (& Vermolen) nog gekend hadden in de tijd dat hij op de Gorkumse kermis met een plateau voor zijn buik poppetjes e.d. aan de man trachtte te brengen.

De schiettent van Herr Jäger met zijn knappe en uitdagende assistente behoorde tot de jaarlijks terugkomende attracties en laatstgenoemde trok niet alleen de aandacht, maar ook klanten. Op minder kies klinkende avances van de heren

schutters reageerden zij niet beschaamd, maar wel gevleid. Herr Jäger, een man van een jaar of 60 had een vrouw van ongeveer dezelfde leeftijd, maar als laatstgenoemde de mooie assistente verving, waren er bijna geen gegadigden. Het oog heeft kennelijk altijd al wat gewild.

De donderdagavond was de kermisavond van de Gorkumse elite, die gewoonlijk eerst een bezoek bracht aan een schouwburg-voorstelling in de Doelen of een der schouwburgtenten van Hart/en later van Dassi die op het Melkpad hun standplaats hadden. De familie Hart waren bekende toneelspelers en de wereldbekende William S. Hart , een grote naam in Amerikaanse cowboyfilms, zou een lid van deze familie zijn. Een destijds op de Langedijk wonende winkelier was getrouwd met een vrouwelijk lid van deze familie en hun dochter Marie kon bijzonder goed acteren. Na een schouwburgbezoek werden de kermisattracties op de Kalkhaven bezocht en de avond werd besloten met een bezoek aan een der poffertjeskramen op de Grote Markt.

Christelijke verenigingen organiseerden z.g.anti-kermis-avonden o.a. in het gebouw Obadja, teneinde hun leden van de kermis weg te houden, maar of dat altijd gelukte meen ik te moeten betwijfelen.

Na lang aandringen stemde mijn verloofde erin toe om samen een wandeling over de Kalkhaven te maken, maar een poging om ook eens in de stoomcaroussel te kijken mislukte. Zij had tot dan nog nooit iets van de kermis op de Kalkhaven gezien en de attracties op de Markt en omgeving slechts op een afstand.

De Christelijke verenigingen deden hun best om hun leden van de kermis weg te houden, maar het Leger des Heils hield gedurende de kermis meerdere samenkomsten, o.a. op de Grote Markt. Ik herinner me hoe, terwijl het Leger des Heils op de Grote Markt een der bekende legerliederen zong, een aantal leden van een Gorkums Mannenkoor uit café Centraal komende zich bij de zingende groep aansloot en uit volle borst meezong. En dat klonk !!!!,want laatstbedoelde zangers hadden eerst hun kelen goed gesmeerd.

Een jaarlijks terugkomende bekende figuur was een Volendamse palingboer, die met zijn kraampje van pl.min. 2 x 1½ meter op de hoek schuin tegenover de Kelenstraat stond. Hij sliep, evenals vele andere exploitanten in zijn kraampje en ging iedere morgen eerst naar de R.K.kerk.

In café Centraal , vroeger Suiker, later Schleiffer trad gedurende de kermisdagen een soubrette, begeleid door een pianist,op. In veel café's, zoals in Cambrinus, de Zalm en op de Kortendijk was gelegenheid tot dansen, terwijl een draaiorgel of orkestrion voor de muziek zorgde. Een der bekende draaiorgelexploitanten was Petrus van den Vorstenbosch, bijgenaamd "De Rooie Postzegel".

In het artikel over de kermis wordt de orgeldraaier "Jan Retteketè" die in de Blauwe Haansteeg woonde genoemd, maar er waren twee orgeldraaiers in Gorkum en ik meen me stellig te herinneren dat de in de Blauwe Haansteeg wonende orgeldraaier niet bekend stond als "Retteketè" ,doch als "Mac Mahon". Mogelijk leek deze man -hij was een nogal opvallende figuur - op de Franse hertog van Magenta, maarschalk en later president van de Franse Republiek. Een zoon van "Mac Mahon" was later ter plaatse een bekende accordeonnist. Volgens dit artikel kwamen de orgeldraaiers als het slecht weer of glad was zonder hun orgel geld ophalen, maar dat gebeurde ook in de z.g. Stille Week, de week voor Pasen, want gedurende die week mocht er in de café's e.d. geen muziek worden gemaakt. Dit was in de tijd toen de schepen op Goede Vrijdag hun extra schoon gewassen vlaggen nog halfstok voerden, hetgeen op velen toch wel indruk maakte.

Behalve de kermisexploitanten en hun personeel kwamen ook "kwartjesvinders" (een,twee,drie klaverenaas en het spel met een balletje onder een notedop), zakkenrollers en publieke vrouwen naar Gorkum om een boterham te verdienen. Om het publiek voor de zakkenrollers te waarschuwen waren op verschillende plaatsen plakkaten aangebracht met het opschrift"PAS OP VOOR ZAKKENROLLERS".

Op zekere dag belt de Rotterdamse Politie op met de mededeling dat er twee bekende Rotterdamse zakkenrollers met de trein naar Gorkum op weg zijn. De rechercheurs Büchner en Arends waren ter ontvangst op het Station aanwezig en volgden de heren op de voet, maar na een paar uur, zonder kans op succes, in Gorkum te hebben rondgezworven stapten de heren op de trein naar Rotterdam, daarbij uitgeleide gedaan door genoemde rechercheurs. Als de trein zich in beweging zet, wuifden de heren hun begeleiders/ volgers na, waarop deze ook maar een hand ten afscheid opstaken.

Ten einde vast te stellen waar bedoelde publieke vrouwen hun gasten ontvingen (het gelegenheid geven tot het plegen van ontucht was destijds nog strafbaar) heb ik nog eens een avond als lokvogel (gevolgd door de heren Van der Marel en Büchner) gefungeerd, maar de dames "hapten"niet.

Tot de vaste bezoekers van de kermis in die dagen behoorden ook een 20 à 25 cafehouders en hun dames uit de omgeving van de Schiedamsedijk te Rotterdam, die een dagje naar Gorkum kwamen om de bloemetjes buiten te zetten. Zij waren voor de kermisattracties en de horecabedrijven welkome gasten, die niet op een dubbeltje keken. En hoewel zij gedurende hun verblijf flink aan Bacchus offerden heeft de politie van hen, voor zover mij bekend, nimmer enige last of hinder ondervonden.

De Grote Markten werden ook door veel kooplieden uit Duitsland, België en Frankrijk bezocht, hetgeen voor de heer Dumont, propriétaire van hotel Metropole, kennelijk aanleiding was om een in het Frans gestelde advertentie in de Gids voor Gorinchem te doen opnemen (ik meen in 1929).

Wat betreft de geheimzinnige tentjes op de "boerendagen", die maar één keer in Gorkum kwamen is het verhaal niet helemaal juist. De eerste Kermis/Grote Markt dat ik als volontair in Gorkum werkzaam was, moest ik met commissaris Van der Marel mee om alle attracties te gaan bekijken. Er waren vele soorten tentjes, waarin hoogstens zo'n 25 à 30 mensen konden staan en waarin een boeienkoning, een kalf met vijf poten of twee staarten te zien waren.

In een der tentjes was een z.g. zwevende dame, die met haar hoofd in een beugel of met een steun onder een schouder met haar horizontaal gestrekte benen vrij lag. Men ziet dat vandaag de dag nog wel eens op de T.V.

Nadat we het nummer hadden gezien en de bezoekers vertrokken waren, kwam de eigenaar naar de commissaris toe, nam zijn hoed af, maakte een diepe buiging en zei met plechtige stem :"Mijnheer de commissaris het is me wederom een genoegen dat U mij met een bezoek vereert",waarop deze antwoordde: "Ja Spits(of een soortgelijk klinkende naam)ik wil weer eens graag weten hoe je de boeren en buitenlui nu weer te pakken neemt", waarop Spits zei: "maar het ging bijna mis, want die verdomde boeren bren-

gen zoveel rook van sigaren en pijpen in de tent dat ik bang was dat ze door die rook de spiegels zouden ontdekken en dan was het met mij als kermisexploitant gedaan. Inmiddels liep de tent weer vol, zodat Spits niet kon uitleggen hoe zijn nummer nu precies werkte. Later vertelde de commissaris me dat Spits ieder jaar weer met een andere truc kwam en hem dan uitvoerig uitlegde hoe deze werkte.

++

TE KOOP

Ets door Arend Hendriks, circa 1930, voorstellend:"Gezicht op Gorinchem vanuit het zuiden".
Prijs *f.* 200,=.
De ets is te bezichtigen in museum "Dit is in Bethlehem".
Belangstellenden kunnen telefonisch kontakt opnemen met de heer Klip, tel.04181-1745.

++

Pentekening Dick Ippel, 1989

TOBBENDE TAPPERS

R.F. van Dijk, archivist

Een jaar of vijftig geleden vond ambtenaar Naumann een oud boek op de zolder van het stadhuis. Hij bladerde er even in, haalde zijn schouders op en legde er een blaadje in waarop hij schreef: waardeloos! Door een wonder is dit boek bewaard gebleven en nu in te zien op het gemeentearchief. Het is een debiteurenboek van zekere Jan Baptist de Vleeshouwer junior, die voor twee eeuwen een herberg dreef in het pand Eind nr. 19 waar nu restaurant Merwezicht is. De herbergier hield hierin bij wat de vaste klanten verteerden. Zijn cliëntèle bestond niet bepaald uit arme drommels. Een drossaard kwam er, evenals twee baronnen, hoge officieren, stadsbestuurders, de "heren van het concert" en de "heren van de bijeenkomst". Welke politieke besprekingen zouden hier gevoerd zijn, welke handel gedreven, welke dochters uitgehuwelijkt, welke baantjes toegeschoven? Het is moeilijk te zeggen. In ieder geval hielden al deze heren van het goede leven. Flessen wijn van *f* 0,70 tot *f* 1 werden met toewijding geledigd; een glas bier à *f* 0,05 was meer voor de dorst. Jenever kostte ook een stuiver, anisette en melk het dubbele, koffie en thee het drievoudige, likeuren het viervoudige. Een ontbijt kreeg men voorgeschoteld voor *f* 0,25 à *f* 0,40, lunch en diner voor *f* 1 en souper voor *f* 0,50 à *f* 0,90. At men à la carte, dan kon men na de soep kiezen uit o.a. schol, baars, spiering, kabeljauw, ansjovis, tong, haring, kreeft, garnalen, oesters, mosselen, kip, eend, lijster, kalkoen (tot *f* 4,50!), boeuf à la mode (gestoofd rundvlees met worteltjes enz.) en kotelet. Als dessert smaakte een charlotte (roompudding met vruchten en biscuit) wel. Bij een echt feest mocht gebak natuurlijk niet ontbreken: een vruchtentaart (*f* 1,80), een amandeltaart (*f* 3,50) of zelfs een pastei (*f* 10). Er kon na afloop een partijtje biljart gespeeld worden en werd het laat, dan bleef men logeren voor *f* 0,30. Prijzen waar wij om lachen, maar voor een arbeider was het onbetaalbaar.

In 1777 kwam De Vleeshouwer met de uit Middelburg afkomstige Adriaan Noordhoek overeen hem voor een jaar bed en spijs te geven à raison van *f* 208. Op een kwade dag geraakte Noordhoek aan tafel echter in "een volslagen en furieuse uitzinnigheid" en bewerkte met een mes het gezicht van een oud-schepen. De gewaarschuwde, gefortuneerde familie van Noordhoek liet een arts opdraven die als diagnose stelde dat de dader leed aan "melancholie en bedorven verbeeldingskracht". Noordhoek werd ontoerekeningsvatbaar verklaard en mocht vertrekken naar een door de familie uitgezocht gesticht (1).

Wie was nu Jan Baptist de Vleeshouwer jr? Hij werd op 1 augustus 1751 in de Rooms-Katholieke kerk van Gorinchem gedoopt als zoon van Jan Baptist de Vleeshouwer senior en Anna Maria de Mulder. Vader was afkomstig uit onze Vlaamse zusterstad Sint-Niklaas en trouwde hier in 1749. Hij handelde eerst in garen, maar besloot in 1760 dat hij zich beter officieel als poorter kon laten registreren (2). Dat kostte wel veel geld, maar dan kon je ook meer zelfstandige beroepen gaan uitoefenen. Het jaar daarop werd hij lid van het kramersgilde en legde de eed als tapper af (3).
In 1764 kocht hij van een oud-burgemeester voornoemd pand, dat toen nog "het Gekroond Schippershuis" heette, voor ƒ 4000 (4). Dat was een flink kapitaal en hij had geen cent, zodat hij alles moest lenen tegen een rente van 3½ % (5). De ene geldschieter was de verkoper, de ander (voor ƒ 1000) de wijnhandelaar Johan den Hartog. Helaas waren vervolgens niet alle klanten goed van betalen. Van een Rotterdammer die hem flink had geraakt, had hij nog ƒ 255,30 tegoed (6).
In 1775 sloot hij met zijn oudste zoon een overeenkomst. Jan Baptist jr. kreeg de herberg met inboedel, maar moest ook de schulden overnemen en zijn ouders onderhouden (7). Om deze schulden deels te betalen moest de zoon al meteen ƒ 2700 lenen tegen 4 % per jaar (8). Geldschieter was nu iemand die vleeshouwer van beroep was. De vader had dus ondanks zijn bemiddelde gasten geen beste zaken gedaan. Toch had hij wat betreft wijn een relatief hoge omzet. Volgens zijn opgave aan de belastingen serveerde hij dagelijks zo'n 7 liter wijn; dat lijkt erg weinig, maar het was 15 % van wat de circa veertig Gorinchemse tappers gezamenlijk schonken (9). Aan bier werd door hem ongeveer 10 liter per dag getapt (10). Naar onze begrippen moet de horeca in die tijd geen droog brood hebben verdiend, óf de fiscus werd gigantisch opgelicht. In ieder geval ging het de zoon nog minder voorspoedig. De omzet van wijn daalde absoluut met 33 % en relatief met 5 %.
In 1778 overleed Jan Baptist sr. Hij liet wat persoonlijke goederen achter, waaronder een kist met daarin een tent (11). Een oude schuldeiser, de weduwe van Den Hartog, zag nu de kans schoon om de zoon voor het gerecht te slepen. De lening van ƒ 1000 was na veertien jaar voor nog geen stuiver afgelost en een leverantie van wijn ad ƒ 1395 was door vader ook maar niet betaald (12). De zoon kon zich opeens niet herinneren met zijn vader overeengekomen te zijn diens schulden te voldoen (13). Hij wees de eis dan ook als "onbegrijpelijk" van de hand. De weduwe Den Hartog wist wel van de overeenkomst, maar er volgde geen gerechtelijke uitspraak (14). Ondertussen had Jan Baptist jr. al weer een lening bij een andere wijnhandelaar afgesloten en was hij in een tweede rechtszaak wel tot betaling gedwongen (15). Het is logisch dat hij onder curatele kwam te staan. Zijn vrouw werd curator.

In zijn debiteurenboek verzuchtte hij: "Weest allen wel bezorgd voor uw levensloop, want het is maar een gang door de wereld. Er bestaat veel kwaadspreken en achterdocht. Men is geneigd elkander te benadelen, want het is in de aard van de mensen. Wacht u van kwaad te spreken van uw evennaasten, want gij zult daarvoor met straffen geslagen worden."
Hij overleed in 1800. Zijn oudste zoon, die ook weer Jan Baptist heette, zette de zaak nog voort, maar in 1809 werd hij gerechtelijk veroordeeld een schuld te betalen (16). Moeder, die analfabeet was, en zoon besloten er een punt achter te zetten. De zaak werd in 1812 met groot verlies verkocht voor *f* 1145 (17). Daar stonden nog duizenden guldens schuld tegenover, zodat Jan Baptist III het maar beter vond zijn geluk elders te zoeken. Zijn bejaarde moeder kreeg in de winter van 1815/16 borstwaterzucht en overleed op 5 januari in het Zieken-Gasthuis. Wie haar man was geweest, wist niemand meer te vertellen.

Noten

1 Archief Stadsbestuur, inv.nr. 126, f. 115v en 124v
2 Debiteurenboek, p. 249
3 Archieven Ambachtsgilden, inv.nr. 67, p. 149; Rechterlijke Archieven, inv.nr. 728, p. 164
4 RA 571, f. 7
5 RA 7, f. 39; RA 571, f. 8
6 Notariële Archieven, inv.nr. 4233, akte 1287
7 N.A. 4288, p. 33; RA 582, f. 80
8 RA 582, f. 81
9 AS 900-920
10 AS 688-720
11 RA 649, f. 129v
12 RA 307, f. 61v, 63v, 70v en 91v
13 RA 7, f. 33v
14 RA 7, f. 40; RA 307, f. 203 en 204v
15 N.A. 4282, akte 208; RA 307, f. 193v
16 RA 310, f. 21
17 N.A. 4327, akte 1321; N.A. 4328, akte 95

++

"Dit is in Bethlehem"-varia.

A. Dunsbergen, voorzitter Beheerscommissie Museum "Dit is in Bethlehem".

EXPOSITIE "DE OUDE APOTHEEK".

Op woensdag 3 mei opende Drs J.B. van Gelder, één van de Gorkumse apothekers, de expositie "De Oude Apotheek".
De vele voorwerpen, die in de loop der eeuwen bij de apotheker in gebruik zijn geweest, werden in het Museum tentoongesteld.
Verder waren er enkele gapers te vinden, die vaak de gevels van de apotheek als uithangteken sierden.
Met hulp van enige leerlingen van de LTS aan de W. de Vries Robbéweg werd zelfs een echt apothekersinterieur nagebouwd.

Bij de opening van de expositie verscheen tevens een boekje, getiteld "De Oude Apotheek" van de hand van Drs A. Bijl.
De publicatie behandelt de geschiedenis van de Gorcumse apotheek van 1465 tot 1900. Aan bod komen onder meer het interieur van de apotheek, de opleidingen en het werk van de apotheker, de verwerking van grondstoffen en de bereiding van geneesmiddelen.

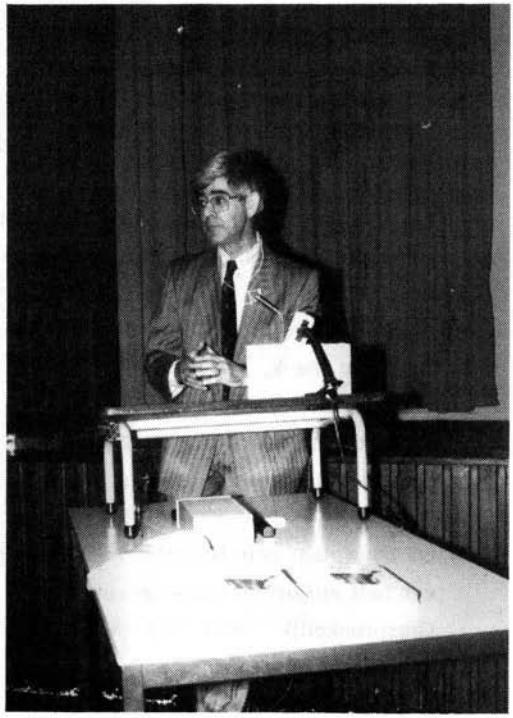
De expositie gaf een goed overzicht van het werk van de apotheker en de inrichting van de apotheek in vroeger tijd.
Op 9 juli konden de bezoekers, in totaal ruim 1800, voor het laatst van "De Oude Apotheek" genieten.

EXPOSITIE "JOODS GORCUM".

Ter gelegenheid van de onthulling van het Joods gedenkteken aan de Blijenhoek werd van 3 mei t/m 30 juli op de eerste verdieping van het Museumpand een bescheiden doch zeer indrukwekkende expositie verzorgd over de historie van de Joodse gemeenschap in Gorcum.
Hoofdthema's van de expositie waren het ontstaan van de Gorcumse "kille" in de 18e eeuw, de toenemende integratie van de Joodse burgers binnen de Gorcumse gemeenschap na 1900, de Synagoge in de Kwekelstraat en de gebeurtenissen rond en tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Ronde tegel met voorstelling van een middeleeuws apothekerslaboratorium(19e eeuw).

Drs.J.B. van Gelder tijdens zijn lezing in "De Heul" op 11 mei 1989.

De expositie toonde vele voorwerpen die daarvoor in bruikleen werden afgestaan door het Joods Historisch Museum te Amsterdam.
Geëxposeerd werden onder meer gebruiksvoorwerpen bij het dagelijks gebed en de eredienst.
Ook was er aandacht voor de Synagoge in de Kwekelstraat, waarvan enkele bouwdelen werden getoond.
Daarnaast werden er foto's getoond van de Joden die in Gorcum hebben geleefd.

De heer C. de Ruiter van de Stichting Joods Gedenkteken heeft in het Museum een rondleiding verzorgd voor de Scholengemeenschap voor Volwassenen "Merwedrecht".
Tevens is ter gelegenheid van de onthulling van het monument een gedenkboek verschenen geschreven door de historicus Bert Stamkot.
De expositie werd geopend door de burgemeester van Gorinchem, de heer L. Vleggeert.

EXPOSITIE "WERELD VAN KARTON".

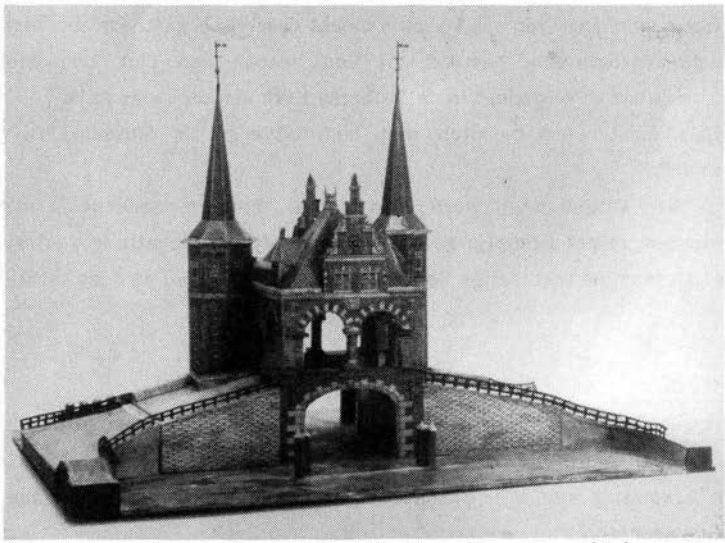
Aandacht voor de miniatuurwereld in de op 29 juli 1989 geopende expositie "Wereld van karton".
De expositie werd dan ook geopend door mevrouw J.F. Nauta, conservator van Madurodam.
De tentoonstelling geeft een overzicht van oude en nieuwe bouwplaten met onderwerpen als architectuur, vervoer en dieren.

Eén van de mooiste bouwplaten vormt de Grote Markt van Brussel.
De heer Beck, van wie ook andere bouwwerken in het Museum worden tentoongesteld, heeft er bijna drie jaar aan gewerkt, waarvan al één jaar aan het indrukwekkende stadhuis.
Ook de waterpoort te Sneek is te bezichtigen (zie bijgaande foto).

De bouwplaat is in Nederland ongekend populair: er worden er jaarlijks ongeveer een half miljoen in elkaar gezet.
Oorspronkelijk werd het bouwmodel gebruikt door architecten om de opdrachtgever een ruimtelijke indruk te geven van een gebouw.

Gorkumse Toramantel
voorzien van Toraschild
en siertorens(zilver)
(bruikleen Joods Histo-
torisch Museum, Amsterdam)

Waterpoort te Sneek op de expositie
"Wereld van karton".

Pas veel later kwam het kartonnen bouwen in zwang.
Omstreeks 1860 verschenen de eerste bouwplaten zoals wij die sindsdien kennen.

In het Museum zijn diverse bouwplaten te koop.
De expositie duurt nog tot en met 22 oktober.

OVERIGE EXPOSITIES.

Van 22 augustus tot en met 31 oktober wordt er op de eerste verdieping een mini-expositie georganiseerd over de historie van de Koninklijke Harmonie "De Bazuin".
De laatste expositie van dit jaar is die van de tekeningen van Rien Poortvliet: van 11 november tot en met 7 januari 1990.

FEDERATIEVERGADERING.

Op woensdag 7 juni vond in Gorcum de jaarlijkse leden-vergadering van de Federatie van Musea in Zuid-Holland plaats.
De Beheerscommissie van ons Museum mocht daarbij als gastheer optreden.
Het ochtendprogramma bestond uit een bezoek aan Slot Loevestein en vervolgens werd er vergaderd in de Lutherse Kerk aan de Langendijk.
De bijeenkomst werd besloten met een ontvangst in Museum "Dit is in Bethlehem".
Tijdens de vergadering werd provinciaal museumconsulente, mevrouw M. Lestraden, in het zonnetje gezet. Zij stond bij de renovatie en herinrichting van het Museum de toenmalige Beheerscommissie met raad en daad terzijde.

SCHENKING I.

Op vrijdag 26 mei konden mevrouw W. Kreukniet-den Hertog en de heer A. Dunsbergen van de Beheerscommissie een cheque van ƒ 5.000,-- in ontvangst nemen afkomstig van het Gorcumse bedrijf Monster B.V. De cheque werd op het gemeentehuis uitgereikt.
Het bedrag zal worden bestemd voor de aanschaf van een computer ten behoeve van het Museum.

SCHENKINGEN II.

Door schenkingen konden de volgende voorwerpen aan de collectie worden toegevoegd:

- een ovalen tabaksdoos (J.B. Eikelenboom);
- een aantal spaarplaatjes, één met het gezicht op de Dalempoort en één met het gezicht op de rivier;
- twee plaatjes voorstellend twee leeuwen en een aantal kolibri's uitgegeven door firma C. Jansen, Veenendaals Magazijn van Gorcum voor Wol en Sajet;
- zes messen met zilveren hecht met in 1900 vernieuwde lemmets (mevrouw Renier);
- vijf luidklokken, één speeltafel en een speeltrommel, als noodvoorziening destijds geplaatst in de Gorcumse St Janstoren (gemeente Gorcum).

De leden en bestuursleden van de Federatie van Musea in Zuid-Holland worden toegesproken door voorzitter mr.A. Dunsbergen van de beheerscommissie van"Dit is in Bethlehem"

NIEUWE BOEKEN OVER STAD EN/ OF STREEK

-A.M.G. Caminada-Voorham
LOEVESTEIN, een fort op de grens van Holland.
Uitgave: De Walburg Pers, Zutphen onder auspiciën van de Stichting Vrienden van het Slot Loevestein.
Het boek beschrijft op uitstekende wijze de geschiedenis van Loevestein als militair steunpunt, een aspect van het verleden van Loevestein waaraan tot nu toe nauwelijks aandacht was besteed. Ook de vestingbouwkunde in het algemeen wordt voortreffelijk belicht.
176 pagina's, talrijke illustraties.
Formaat 20 x 24 cm. I.S.B.N. 906011.647.X
Prijs ƒ 35,=, verkrijgbaar in Slot Loevestein en in de boekhandel.

-W. de Leeuwerk
IEVERS TUSSE KAOI EN KLOEVE
Een Giessendams praotjie
Uitgave: Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam.
Deel 20 in de Historische Reeks van bovengenoemde vereniging.
Het boekje bevat een vijftal verhalen in dialect. Dat plaatselijk dialect de laatste tijd in de belangstelling staat, blijkt uit de vele activiteiten op regionaal gebied.
De karakteristieke illustraties van de hand van de heer A.G.de Jong brengen de verhalen op een voortreffelijke wijze tot leven, aldus de inleiding bij dit in april 1989 verschenen boekje.
36 pagina's, geillustreerd.
Formaat A5. I.S.B.N. 90-70960-25-7
Prijs ƒ. 12,50, verkrijgbaar bij het secretariaat van de Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam en in de plaatselijke boekhandel.

-HISTORISCHE ATLAS VAN ZUID-HOLLAND
Landsmeer, 1989
73 kaarten, 86 pagina's.
Gebonden in een groene kunstlederen band.
I.S.B.N. 90-72770-2-1
Een uitgave van Robas Produkties, in samenwerking met het Algemeen Rijksarchief.
De atlas bestaat uit reprodukties van 73 Chromotopografische kleurenkaarten, vervaardigd tussen 1870 en 1913, op een schaal van 1 : 25.000.
Gezamenlijk bestrijken deze kaarten de gehele provincie Zuid-Holland, en geven een zeer betrouwbaar beeld van ons gewest omstreeks 1900, waardoor men een uitstekend overzicht krijgt van het toenmalige landschap en de veranderingen in de afgelopen honderd jaar.
Het boek is voorzien van een uitvoerige inleiding over het ontstaan van de kaarten en bevat tevens een toelichting bij de bladen.
Te bestellen bij Robas Produkties, postbus 90, 1120 AB te Landsmeer.
Prijs: gebonden ƒ. 80,=(verzendkosten inbegrepen)

-ADRESBOEK GESCHIEDBEOEFENING EN CULTUURBEHOUD IN ZUID-HOLLAND
Een uitgave van het Provinciaal Overlegorgaan Geschiedbeoefening en de Culturele Raad Zuid-Holland.
De gids bevat 260 adressen van instellingen en organisaties op historisch en aanverwant terrein in Zuid-Holland, zoals: historische verenigingen, historische musea, archieven, monumentenorganisaties en genealogische en archeologische verenigingen.
Daarnaast bevat de gids 100 adressen van landelijke instellingen op bovengenoemde gebieden.
Het Adresboek is een practisch hulpmiddel voor al degenen die betrokken zijn bij de lokale en regionale geschiedbeoefening in Zuid-Holland.
Het Adresboek kan besteld worden door storting van ƒ. 12,=(inclusief verzendkosten) op giro 264712 van de Stichting Culturele Raad Zuid-Holland te Den Haag onder vermelding van "Adresboek Geschiedbeoefening".

++

INHOUDSOPGAVE

- Oud-Gorcum tachtig jaar, door H.C.P. Bloembergen, voorzitter pag.119
- Het huidige bestuur van "Oud-Gorcum" op de foto. pag.120
- Een geschenk van "Oud-Gorcum" aan de gemeente Gorinchem, door W.Kreukniet-den Hertog. pag.121
- Agenda komende aktiviteiten/Nieuwe leden pag.122
- De Dalempoort bleef behouden, door A.J. Busch, archivaris van Gorinchem. pag.124
- Aanvullingen op de "Jeugdherinneringen" van Du Croo, door P.Vos, destijds adjunkt-inspekteur van politie te Gorinchem. pag.136
- Tobbende Tappers, door R.F. van Dijk,archivist te Gorinchem. pag.148
- "Dit is in Bethlehem" Varia, door A. Dunsbergen, voorzitter beheerscommissie museum "Dit is in Bethlehem". pag.152
- Nieuwe boeken over stad en/of streek pag.158

Lay-out Bas van Beuzekom
Eindkorrektie drs. H.M. den Uijl
Druk Administratief Centrum, Schelluinsevliet 17-19, Gorinchem